

אברהם בראש

עירות המהפכה

(להופעת "דלתות נחושת" לח. הזו, בהוצ. "עם עובד")

העירה ה"הנווית" סטתה סטיה מר חיקה לכו מכל עירות ישראל שכבר רכשו להם מקום קלאסי בספרות העברית החדשה.

אין זו עירה שרשיה עמוקים ופארותיה רחבים המהווה לרוב תרבותי בר קיימא. רחוקה היא מהאידית ליה האשית, אינו עולה בד בבד עם העממיות של י. ל. פרץ ומתערת משרידי דורות שהטביעו את חותמם הרחובני על ימים עברו. ח. הזו פחה ביצירה בספור המהפכה שלו ואח קוויו הראשונים גדושי הצבע שירטט בתווה ובוהו של אין גבולין ובסער אידיאלים שהצטלבו לאור הדליקה ש' הוטלה בעולם. ח. הזו הופיע בעירה מפולשת, סועה בין שלטון — לא שלטון, בין אבות ובנים, בין שני מחנות העומדים זה מול זה, סחופים יעקורים, צועקים בתלישותם — וגכנעים. זוהי עירה בעצומה של מהפכת אוקטובר מלווה פוגרומים ואימים, בה כשר לו זרועות תורה ופסקו מידות ומורגות שבתסידות ונתגלה עולם המצפה לגאולה חדשה ושופך דמים, אהשוור צדק ומגלה רשע, עולם של חבילה שוליות שקפצן, לשדרה באותה שעה.

באור אירוני ואם באור טראגי. ואם כי הרחיק לנדוד דרך ארצות ונופים העלה אידיאות של חורבן וג' אולה, סער הרעיש (הדרשה), בקץ הימים) — הרי סוף-סוף. מן ר' זונדל מאוטשרטניה (ריחים שבורים) ועד ל' מרי סעיד (היושב בגנים) ומן התימאטיקה התימנית (יעיש) ועד לזיבורקה ומטושקה (חלוצים), חוך הפרוואיקן אמן הלשון והדיאלוג — לעבר מוקרי קוט הבינוניות שבעירות ישראל.

אחרי כל ההפלגות הרמיוניות אנוס היה ח. הזו, להציב דלתות נחושת — לחזור אל ה"סימבוליקה המהפכנית" ואל גיבוריה.

עירה זו מדובבת אותה מטלטלת אותה בציצית ראשו, אך ספק הוא, אם הגיע כבר למיצוייה, לגלוי מכמניה — עצם השיבה אליה מעידה כי עדיין לא גילם את שלימות מסכתו.

דרך שלש תפיסות יסוד העלה ח. הזו בספרו החדש "דלתות נחושת" את מכלול הבעיות של מוקרי-קוט עירת המהפכה. — דרך סורוקה האנרכיסט, פולישוק הבולשביק ופריבסקר המלמד.

החבר סורוקה שבא לבער את הפי אודליוס מן הארץ היה מחור בכפרים ומשתף עצמו בהבערת ארמונות הפריצים. סורוקה בא לעירה עטוף סגין ישן וחבוש כובע של כבש, בידו האחת גרר אהריו מכונת יריה קטנה ובשניה זהזיק אל פיו מפתח גדול והפיק ממנו צלילי זמר של הריבולוציה. סורוקה היה בנו של ראש ישיבה והווה מפלגה לעצמו. הוא קנה לו שניתה בבית המרוחץ כי כל הבתים נתמלאו לאהה השריפה שהאכרים הסילו בעירה, ושם עסק בוויכוחים סוערים — בתקונו של עולם תחילה דבק בספרות העברית, קפץ למפלגה הסוציאל ריבולוציונית וכל תורתו בלולה ומעורבת — מוסה יודות ותרבות הגויים, ניצוץ שבחסי דות והלכות המטריאליזם. ההיסטוריה

עלבונם של ישראל ועניו של האכר הרוסי. אידיאה "פיקס" קיננה בו — לארגן מאה וחמישים מבחורי ישראל עזי נפש, שיבוזו בנקים ויתגרו בש" לייטים, ויעקרו כפרים ששון נורעות בישראל — מעין גדוד צבא אנרכיסטי. סורוקה ראה את יסורי בני העירה, המתענים בגזרות ושעבוד של הדיר טות שעושים שררה על הצבור והיהודי "די" שבו נתפעם — קרא תגר על המהפכה השוטפת דם ועל הדיקטטורה של הפרוליטריאט. סורוקה הוא טיפוס "קרוע", ואפילו דרכו ישרה, אין משינתו שלימה, אך מחוץ לצער העולם איננו מפרק מעליו את משאם של ישראל, אינו יכול להיעקר משרשו. הוא קיטרג על הרבה מידות ומנהיגים יהודים, על פרנסות קלות ויושבי קרנות, אולם לא רק מרה זרק בהם אלא גם לימד עליהם זכות, כי הכיר את היהודי נטול המולדת ובדרך זו הפליג למחשבה אחרת, שהיתה צריכה לשמש לו תחצית דרכו — הדרך לא רך ישראל. אולם כל כמה שהאנדולמן סיה של המהפכה מזעזעת אותו, הרעיון "הפולשתינאי" נשאר תלוש אצלו כחלים לפני זמנו.

סורוקה נשאר אנרכיסט, אהוב חרית ומתעב שעבוד, מבקש מהפכה שהיא נאה לכל העמים וגם לישראל, חלומו על קולוניות בארץ ישראל לא בא לידי מימוש, וסורוקה "הציוני" יוצא לבסוף לגדור את פרצות המהפכה ולהגן עליה.

תפיסת חיי סאחרת מגלם פולישוק הבולשביק, הוא איש המעשה, ומעשיו אינם ניוונים מדוקטרינות אידיאלוגיות. הוא אינו תיאורטיקן כלל ועיקר, ראייתו מוחשית היא, מפוכחת ואכזרית כאחת. לדידו עומדת המהפכה בשער והוא — זרועה המבצעת, הוא בא לעירה ברכבת משורינת לא כ"דע לו ולא מכו, גוף ובעל כתפים, נעיל מגפיים גבוהים, רובה על גבו ואקדח על שמאלו, בו ביום כינס מיטונג והרי פיע ברבים כשליה הבולשביקים שבא לעשות שררה במוקרי-קוט.

הוא החרים חדר לעצמו והתחיל מחולל מעשים כיד השלטון הטובה עליו, חברות עמדו המומים לנזכת השוד בצהלים מצד בחורי ישראל.

הרכינו ראש ונאנחו: פוגרום בנוכח חדש. פולישוק לא היטה אזניו לבקשת פדיון שבויים, כי העולם בעיניו נחלק לשנים: בורוזאזיה ופרולטריאט. היא לא נטל לעצמו שם שהוא אינטליגנט. סתרי תורה לא ידע, הוא רק הכריז שהריבולוציה היא למעלה מכל ואושר האנושות הוא הקובע ואת השאר נש" מיד נהרוג ונאבד, כי הוא פועל לפי הקו: היהודים או המהפכה — המהפכה עדיפה!

פולישוק הוציא את המלאי האחרון מחנויותיהם של יהודים, בערב שבת בין השמשות פשט עם פמלייתו בעירה והחרים כל הבא ליד. שמועות רדפו שמועות על מיגיר הבולשביקים; על התקוממויות — ופולישוק עומד איתן ואוסף שמיכות יוד פצים למען הגבארדיה האדומה. דרכו של פולישוק הוא המיפנה ש' נתגלה עם הרס המוסדות ומלחמת האזרחים על רקע העירה הדרויה.

דרך מזורה ביותר באירועי הזמן משקף השיל פריבסקר המלמד, שהיא קרבן המהפכה ולא מבעלי השררה שבה, כסורוקה ופולישוק, ואופייני הדבר, שגם פריבסקר בא אל מקורי קוט מהחוף אחרי עזבן את אשתו וילדיו ודוקא בעיניו ראה ח. הזו את יהדות בית המדרש, את יסודותיה המטים לנפול והסדקים ש' ניבעו בחומותיה, אמנם גם ר' שמחה מייצג את ההויי הדתי — אך תביעתו מצומצמת בגבול הפרקמטיה שנתקפה זה והחיים שנסתאבו.

ר' שמחה צועק יחד עם כל יושבי העירה ולכדי גיבוש רעיוני אינו מגיע כי יושב היה לו ומתחמם בדפנו של תנור ואינו יוצא מחוץ לסף ביתו עד יעבור זעם. השיל פריבסקר, לעומתו, מתהלך ובושה מכסה את פניו: "בנינו חטאו לנו — ואין כח לסבול". היהודים מנקרים בלבו והוא שואל: היכן אנו בעולם? מה דבר נעשה בנו?" אנו עומדים במלכות שיש לה אימה שהיא כופרת בעיקר... פריבסקר מדוכך כולו וביי"ש הוא אומר להטביע את צערו, עולמו שרן — יראת שמים ויראת חטא — גפרץ פריצות הרבה עוד לפני המהפכה.

צננה החסידות והתורה התחילה מ"ס כחת ובאה המהפכה והשלימה. שלר מי אמוני ישראל נדחקו לקרן זווית וכולם — זקנים מהלכים על שפת קברם.

אך פריבסקר עמד ביגט, הוא כבר קלט מאוירה של המהפכה, והיה י"ן וחדש נושכים זה בזה", אך בדאגה ראה כיצד בתורי ישראל רודים בצ" כור, השלטון גזר על לימודי קודש והשיל, המלמד, תלמודו ניטל ממנו. שקע בעצבות ויללת שממון הומה ב' לבו המיתו של הזמן.

— "כסבורים הם — אומר השיל פריבסקר — יש תקוה לעולם כ' שפיכות דמים, לעולם הזה אין תקנה אלא בחסד וברחמים, כדיבור של אה" בה אפשר לטהר את כל העולם. השיל פריבסקר רואה את העולם מסביבו, את שפך הדם ושטף הדמעות והוא רואה את מקור כל התקלות ב' חוסר אמונה ואהבה, "כשיש אלוהים בשמים — ישראל קיימים בעולם, והם ושלוים אין אלוהים — אין ישראל, עם שקיעת האמונה גווע גם האדם, כי הכפירה יותר משהיא כפירה ב' עיקר — היא כפירה באדם, כי היא מביאה כליה על בני האדם.

זהו הקונסקוונציה העליונה של השיל פריבסקר, וגם חי הזו העומד על בסיס חילוני גמור הביא אותו כשלב ראשי בדרך לגאולת היהודי — האדם.

שלושת כיווני מהשקה אלה של סר' רוקה, פולישוק, ופריבסקר, ארוגים בחוטים אירוסיים הנמתחים וגולשים לא פעם לערוצי הגאטרוליוס. לאצה בחו של ר' שמחה הנדחקת בין הווי הזיות ומפריהו סיסמאות היא מראשי המדברים שם, וציר האהבה שחי הזו מכוונו לשלושת הכיוונים. לאצה מנסה לשוא לאחות את הקצי וות שבין סורוקה ופולישוק המסוכר סכים וסופה נופלת קרבן לנפתולי נפשה. עניינה עם השיל פריבסקר אינו עולה יפה עם גוף העלילת יייו זה אלא פרט תמהוני של פרשן יוצאת דופן. לאצה שפוחתת בריבולוציה מסיימת בשאיפה לארציות, עומדת היא ופ'

כרת את אצבעותיה עת נרדע לה כי סורוקה עומד לעקור סמנה. גם גאר ליה הפרטית נכזבת ואינה עולה ב' קנה אחד עם גאולת האנושות. עליה הכריזה ובה כרכה את גורלה.

"דלתות נחושת" לחי הזו עבוד חפ" שי הוא של "פרקי מהפכה", מעין מתן לבוש חדש לנושא ישן, אפילו שמות הגיבורים נשאר ללא שנוי, חוץ מ' לאצה, ששמה אז הניה, הספור, פרקי מהפכה" נכתב בעצמו של "אוקטובר בר", בימי מלחמת האזרחים. הקצב היה של חיים מפוררים, שברי שברים, חוך ערבוביה של תרעות ואנקות, עכשויו חור ח. הזו אל עירתו, הרחיב את היריעה בגוונו את הרקע ובגבשו את גבוריו. שיבה זו של המספר אל התימאטיקה הנושנה אומרת דרשני. ח. הזו הטיף זה לא כבר שיש לח' זור ולכתוב רומן אחרון על חיי יהודים בעירה, כדי להגית שארית זכר לשלשלת דורות.

רומן כזה צריך להעלות לא רק פנים עלובות ונלעגות, לא רק בעלי טכסא ומלמדים אלא גם ובעיקר את האנשים המופלאים, את החולמים גבורי הרוח, היכן היא גלדיה נהדרת זו ב"דלתות נחושת"? הן גם השיל פריבסקר וגם ר' שמחה לפי עצם מהותם שחי הזו חושף בהם הם רק מן הנמושות שבעירות ישראל, האמי גם מצאה עיירה זו את תיקונה החב' רתי והמוסרי במוקרי-קוט?

רצו בחורי ישראל לראות בימי אוקטובר את ימות המשיח ואת גאולת הפרט בגאולת הכלל, נתפוררה האמר נד והחלוס גונו, והמהפכה נהפכה ל' טראגדייה, ארץ הגלות היתה — לארץ גזירה. אין ח. הזו מצביע מוחשית על החלל הריק שנתהווה, כי אינו צולל למהות ערכי היהדות, הוא רק מעורר ומרמו, אין בתאורי המהפכה שלו ח' שום קביעת עמדה או הודעות, אולם יש בהם משום חתך אלכסוני וגלילי פנים. "דלתות נחושת" שלב נוסף הוא ב' מוטיב המרכזי, גאולה" העובר, כחוט שני בכל יצירותיה, אך אין בו משים תוספת כח לסופר קעל שעור קומה כחיים הזו.